

**ФОНД П. САКСАГАНСЬКОГО В МУЗЕЇ ВИДАТНИХ ДІЯЧІВ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ, МИКОЛИ ЛИСЕНКА,
ПАНАСА САКСАГАНСЬКОГО, МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО**

У статті виокремлено і проаналізовано основні групи джерел особового фонду українського актора і режисера Панаса Саксаганського у Музеї видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького.

Ключові слова: *Панас Саксаганський, особовий фонд, музей.*

В статье выделены и проанализированы основные группы источников личного фонда украинского актёра и режиссёра Панаса Саксаганского в Музее выдающихся деятелей украинской культуры Леси Украинки, Николая Лысенко, Панаса Саксаганского, Михаила Старицкого.

Ключевые слова: *Панас Саксаганский, личный фонд, музей.*

In the article the basic groups of sources of personal fond of Ukrainian actor and producer Panas Saksagansky in Museum of eminent of figures Ukrainian culture Lesya Ukrainka, Mykola Lysenko, Panas Saksagansky, Mykhaylo Starytsky are defined and analyzed.

Key-words: *Panas Saksagansky, personal fond, museum.*

Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Михайла Старицького, Панаса Саксаганського був заснований у 1987 році. Підставою для створення музейного комплексу став той історичний факт, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у близькому сусідстві проживали родини видатних українських митців. У будинку по вулиці Маріїнсько-Благовіщенській № 97 (нині – Саксаганського) мешкала родина Косачів, найвідомішою представницею якої була видатна українська поетеса Леся Українка. Поруч у будинку № 95 жив славетний композитор, культурний і громадський діяч Микола Віталійович Лисенко. По тій же вулиці у будинку № 93 мешкав із сім'єю видатний український драматург, театральний діяч Михайло Петрович Старицький. По вулиці Жиянській,

№ 96 проживав Панас Саксаганський. Ці родини створили унікальний осередок культури, який сучасники називали Українським Парнасом. На даний час для відвідувачів відкрито три меморіальні музеї. У 1992 р. здійснено значну реекспозицію музею Миколи Лисенка з доповненням та заміною експонатів. Після капітального ремонту будинку у 1996 р. повністю поновлено експозицію музею Лесі Українки. У серпні 2002 р. після тривалої реставрації відкрився Будинок-музей Михайла Старицького. На часі – створення музею Панаса Саксаганського та завершення благоустрою та регенерації всієї музейної садиби.

Відкриття музею Панаса Саксаганського стало можливим завдяки тому, що дружина Панаса Карповича Ніна Митрофанівна Тобілевич у листі до заступника голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронька заповідала квартиру і речі, що в ній знаходяться для його створення. Відкриття музею планується у меморіальному будинку по вулиці Жилианській, 96, де митець жив і працював у 1912–1940 рр. Сьогодні у фондах Музею видатних діячів української культури є достатня кількість матеріалів для облаштування меморіальної квартири та біографічної частини експозиції. Колекцію меморіальних речей Панаса Саксаганського можна умовно поділити на такі групи: візуальні матеріали (фотографії, картини, програми вистав), писемні (листи, вітальні телеграми, адреси, рукописи нот, п'єс та ролей), побутово-речовий комплекс (меблі, хатне начиння, предмети домашнього вжитку, костюми), документи (договори, особисті документи). Їх цінність полягає у тому, що всі вони були власністю Панаса Саксаганського і з їхньою допомогою можна відтворити світ матеріальних речей, що оточував митця.

До першої групи належать фотографії, на яких зображено Панаса Карповича у різні роки життя, а також осіб із кола його спілкування. Особливу цінність для Музею має велика кількість фотопортретів великих розмірів, наклеєних на картон, завдяки чому вони добре збереглися. Хронологічно фотоматеріали охоплюють період з 1883 р. (тобто від початку професійної акторської діяльності Саксаганського) до 1940 року. Частина фотографій відображає акторську діяльність митця. Слід зазначити, що лише невелика частина (17 з-понад 100) образів, створених П. Саксаганським на сцені, були свого часу сфотографовані. У Музеї є фото Саксаганського в ролі Копача Бонавентури («Сто тисяч» І. Карпенка-Карого), Карася («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), кухаря Тарабанова («Суєта» І. Карпенка-Карого), Подорожнього («Зимовий вечір» М. Старицького), Цокуля («Наймичка» І. Карпенка-Карого), Голохвостого («За двома зайцями» М. Старицького), Пеньонжки («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), Юліана («Лиха іскра поле спалить і сама шезне» І. Карпенка-Карого), Павлющенко («Світова річ» Олени Пчілки). Ці фотографії слугують підтвердженням свідчень про Саксаганського як про надзвичайного майстра гриму, про його мистецтво перевтілення та талант майстерно використовувати

незначні, на перший погляд, аксесуари. На чималій кількості фотографій зображений П. Саксаганський у родинному колі та члени його сім'ї: батько Карпо Адамович Тобілевич, брати Тобілевичі та сестра Марія, син Петро, дружина Ніна Митрофанівна Левченко, племінниця Марія Кресан та ін. Інша підгрупа фотографій відображає театральне оточення Панаса Саксаганського та його друзів, серед яких: учені Д. Мордовцев та Д. Яворницький, архітектор і антрепренер української трупі Ф. Волик, артисти М. Заньковецька, В. Качалов та А. Тарасова, співак М. Донець (разом з ним Панас Саксаганський виступав в українському музично-драматичному товаристві «Кобзар»), художники С. Васильківський та М. Уваров, композитори М. Лисенко та П. Щуровський. Ці світлини дають змогу визначити коло спілкування актора та слугують підтвердженням низки фактів його біографії. Збереглися також фотографії учнів П. Саксаганського: народних артистів СРСР О. Петрусенко і Б. Романицького, народної артистки УРСР В. Любарт, на яких вони зображені як на сцені, так і у повсякденному житті. Загалом театральне оточення Саксаганського становили актори українських труп 80-х років XIX – початку XX століть, діячі Державного народного театру, театру ім. М. Заньковецької, друзі Панаса Карповича – художники, літератори, вчені, громадські діячі, військові, видатні актори – сучасники Саксаганського. Особливо цінними є фотографії сцен з вистави «Бондарівна», режисером якої був Саксаганський, та фото з ювілейної вистави «Наталка Полтавка», оскільки на них зображено акторів на сцені. Такі кадри мають мистецьку вартість з двох причин: по-перше, тому, що до виникнення першого стаціонарного театру театральні трупи вели мандрівний спосіб життя і були змушені користуватися комплектами типових декорацій місцевих театрів і послугами провінційних декораторів, які не залишили по собі ескізів; по-друге, фототехніка того часу не давала можливості фіксувати гру акторів на сцені.

В Музеї зберігається також і бібліотека Саксаганського (близько трьохсот одиниць), яка певним чином свідчить про коло літературних зацікавлень митця. Наприкінці XIX ст. були надзвичайно популярними ідеї народництва, під впливом яких перебував і Панас Тобілевич. Тому серед його книг можна знайти видання праць В. Белінського і М. Добролюбова. У родині Тобілевичів також шанували і читали твори Тараса Шевченка. В юнацькі роки П. Саксаганський вивчав твори М. Гоголя, М. Островського, І. Тургенєва, праці з історії мистецтва та загальної історії. Розпочавши професійну акторську та режисерську діяльність, П. Саксаганський дуже відповідально ставився до постановок п'єс, прагнучи зробити їх якомога більше історично достовірними та реалістичними. Працюючи над постановкою, він часто звертався за порадою до істориків, а також до праць з історії матеріальної культури. Частину бібліотеки становлять видання творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка І. Карпенка-Карого, М. Кропив-

ницького, М. Старицького та ін., які стали класикою української драматургії і становили основу репертуару театру корифеїв. Також у його бібліотеці є видання творів багатьох інших авторів, та деяка кількість тогочасних періодичних видань. Різноманітна тематика книжок свідчить про високий культурний та освітній рівень П. Саксаганського, його інтерес до професії. Відстоюючи принципи реалізму в театрі, він водночас цікавився сучасним йому театральним життям та намагався здійснювати його професійний аналіз. Це відображено в його спогадах («По шляху життя») та теоретичних працях з театрального мистецтва («Моя робота над роллю», «До театральної молоді», «До молодих режисерів»), які також наявні у фондах Музею. Багато книжок колекції мають дарчі написи від авторів і гарне художнє оформлення. В деяких з них є помітки чорнилом та олівцем, особливо у п'єсах, над якими працював митець. Деяку частину колекції становлять зошити-рукописи п'єс та рукописи ролей. Численні підкреслення та нотатки до постановки п'єс, зроблені П. Саксаганським, найбільш повно розкривають роботу режисера над її постановкою. Збереглася також невелика кількість рукописів нот деяких творів М. Лисенка та П. Ніщинського з архіву трупи П. Саксаганського з його власноручними підписами. Деякі інші рукописні матеріали окреслюють коло організаційних питань: склад трупи, службові записки з проханням про прийом на роботу, передачу костюмів і т. ін.

Інша частина рукописної спадщини Панаса Саксаганського представлена незначною кількістю листів та вітальними адресами від колег та шанувальників творчості, які разом з великою кількістю візитних карток свідчать про надзвичайно широке коло спілкування актора. Це пов'язано з тим, що впродовж своєї творчої діяльності він працював з різними театральними трупами та активно гастролював. «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом Панаса Саксаганського» давало вистави не лише у містах і містечках України, а й у Росії, Білорусії, Молдові, Литві та Польщі.

Важливими документами подружжя Саксаганських, що зберігаються у Музеї, є копія свідоцтва про шлюб, преїскурант цін на місця у театрі, членські квитки Всеукраїнської спілки мисливців та рибалок, Всеробмису (Всесоюзної спілки робітників мистецтв), ділове листування, яке стосується квартири Саксаганського, та договори про видання його творів.

Велику частку меморіальної спадщини Панаса Саксаганського становить побутово-речовий комплекс: меблі, хатнє начиння (килими, порт'єри), предмети домашнього вжитку (посуд). Вони дають загальне уявлення про побутове середовище, умови життя і праці актора. Варто відзначити, що інтер'єр квартири Панаса Саксаганського був виконаний у національних традиціях. Деякі оригінальні предмети свідчать про світ його захоплень (природа, полювання, рибальство. Зокрема, збереглися патронташ з гільзами та мисливська сумка) та про його художні й літературні вподобання. У фондах

є колекція платівок (27 од.), серед яких – записи творів, що їх виконував учень Панаса Саксаганського, відомий співак, народний артист СРСР Іван Козловський. Письмовий стіл та письмове приладдя допомагають відтворити робочу атмосферу, у якій працював Панас Карпович, обстановку, у якій він писав свої літературні твори, статті та теоретичні праці. Раритетними є печатки та кліше Панаса Саксаганського і Ніни Митрофанівни. Деякі із перелічених предметів мають дарчі написи від шанувальників.

Колекція живопису Панаса Саксаганського складається з картин С. Васильківського, М. Ткаченка, М. Бурачека, Ф. Волика, П. Шварца, М. Уварова, М. Беркоса, А. Реджіо, Т. Дворникова, М. Кузнецова та ін. Це пейзажі та портрети, серед яких є портрети самого актора, датовані 1915-м та 1925 роками, також у ролях Харка Ледачого, козака Гната Голого та Карася. На них майстерність П. Саксаганського як гримера виявляється найбільш яскраво. Поява цієї колекції не випадкова: більшість авторів були театральними художниками та друзями Панаса Карповича, а сам митець завжди виявляв увагу до робіт художників і скульпторів, часто відвідував виставки. Загалом колекція складається з 24 картин. Вони виконані на полотні, фанері, картоні або папері олією, пастеллю, аквареллю та гуашшю. На картині П. Шварца є дарчий напис від автора. Вивчення роботи художника та різних художніх течій через спілкування з С. Васильківським, М. Кузнецовим та іншими допомагало П. Саксаганському в його сценічній роботі.

Щодо костюмів, то, як відомо, у часи царської Росії кожен актор мав власний гардероб, замовляв костюми і аксесуари у художника або виготовляв їх у кравця на власний смак і розсуд. Костюм був одним з найважливіших компонентів акторської творчості П. Саксаганського. Митець обмірковував і обігрував окремі деталі одягу, реквізиту, що нерідко визначало не тільки зовнішність, а й обумовлювало характер персонажа. Майстер навіть з другорядної ролі створював шедевр, який часто запам'ятовувався навіть більше, ніж головна роль. Панас Карпович до останніх років життя зберігав свій особистий театральний гардероб. Багато костюмів було втрачено у часи Великої Вітчизняної війни, але завдяки дружині актора невелика кількість речей з його театального гардеробу все ж збереглася. Це костюми або окремі деталі костюмів до ролей Виборного («Наталка Полтавка»), Карася («Запорожець за Дунаєм»), Івана і кухаря Тарабанова («Суєта»), Бондаря («Бондарівна»), Голохвостого («За двома зайцями»), Харка Ледачого («Паливода XVIII ст.»), Пеньонжки («Мартин Боруля»), Шпоньки («Як ковбаса та чарка, то минеться сварка»). У фондах Музею також зберігаються речі з театального гардеробу Ніни Тобілевич. Костюми мають велике значення для біографічних досліджень тому, що дають змогу уявити зовнішній вигляд актора у ролі.

Програми вистав є важливим науковим джерелом, тому що дають нам

важливу інформацію про подію: зміст, місце проведення, учасників. На одній з програм є відмова П. Саксаганського від директорства. Вона датована 1915 роком. У цей час актор уже залишив керівництво «Товариством» і гастролював у різних трупах.

У Музеї Панаса Саксаганського планується створення невеликої експозиції, присвяченої Миколі Садовському. Микола Карпович проживав у квартирі Саксаганського у 1926–1928 рр. після повернення з еміграції. Він займав найменшу кімнату – їдальню, і з того часу ця кімната у родинному колі називалася «кімнатою Садовського». Рішення про створення експозиції також пояснюється тим, що М. Садовський, життя якого впродовж багатьох років було творчо пов'язане з Києвом, постійної оселі тут не мав, а отже немає меморіальної квартири, де можна було б створити його музей. Наявна в Музеї меморіальна спадщина Миколи Садовського складається з його фотографій та фотографій акторів його трупи. Зберігся також примірник надрукованого у Полтаві у друкарні Г. І. Маркевича збірника творів Марка Кропивницького з дарчим написом від видавця.

У приміщенні музею Михайла Старицького відкрито меморіальну виставку, присвячену життєвому і творчому шляху видатного українського актора та театрального діяча, яка презентує частину колекції.

МИСТЕЦЬКА ПЕДАГОГІКА

